

Кондратюк А. П.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕСІВ ІНТЕГРАЦІЇ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

В статті представлено наукові підходи до класифікації видів інтеграції. Визначено та узагальнено автором основні напрями здійснення інтеграційних процесів агропромислового виробництва. Проаналізовано переваги та особливості видів інтеграції як основи для вибору оптимального інтеграційного об'єднання.

Ключові слова: інтеграція, вертикальна інтеграція, горизонтальна інтеграція, напрями інтеграційних процесів.

1. Вступ

На сучасному етапі реалізації аграрної та земельної реформи дедалі актуальнішим стає питання підвищення ефективності взаємодії сільськогосподарських та переробних підприємств. Тому детального вивчення потребують також форми інтегрованих формувань, які були б життєздатними за нинішніх умов та забезпечували високопродуктивну взаємодію виробників сільськогосподарських та переробних підприємств.

Тому можна зробити висновок, що важливим є визначення напрямів та видів інтеграції агропромислового виробництва.

Цим обґрунтовується актуальність проведення даних досліджень.

2. Аналіз літературних даних і постановка проблеми

Плідний внесок у дослідження сутності агропромислової інтеграції та напрямків здійснення інтеграційних процесів зробили такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: М. Портер, О. Тріффон, М. Малік, П. Саблук, Є. Ходаківський, В. Зіновчук, А. Гарасим, В. Месель-Веселяк, В. Дубицький та інші [1–11]. Однак потребують більш детального дослідження теоретичні основи формування та функціонування інтегрованих об'єднань. Що і зумовило актуальність даного дослідження.

Метою проведених досліджень була розробка наукових основ визначення видів інтеграції агропромислового виробництва, їх напрямів та форм.

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити наступні основні задачі:

1. Визначення видів інтеграції.
2. Визначення та охарактеризування напрямів здійснення інтеграції.

3. Результати досліджень

На сьогоднішній день в агропромисловій сфері України спостерігається співіснування всіх видів інтеграції. Суть інтеграції є в тому, що підприємства або їх виробничі ресурси (трудові, фінансові, управлінські) об'єднуються і організовують безперервний технологічний цикл. Інтеграція поділяється на промислову, сільськогосподарську, агропромислову, агропромислово-торгівельну, нау-

ково-виробничу. Таким чином цей процес розвивається в різних напрямках, формуючи на різних рівнях певні інтеграційні структури, які відрізняються за формою і виробничим напрямком і типом [7]. Розрізняють також такі види агропромислової інтеграції, як повна та неповна. Повною агропромисловою інтеграцією вважається така, при якій сільськогосподарські і промислові виробництва здійснюються при виробничо-технічній, технологічній і організаційній єдності учасників. Ідеальним варіантом повної агропромислової інтеграції є повний процес агропромислового виробництва, тобто замкнутий цикл виробництва. Та не завжди вона існує в такому вигляді. Повна агропромислова інтеграція може бути і на кількох ланках агропромислового виробництва, де при технологічній і виробничій прив'язаності обов'язково виникають прямі стосунки між суб'єктами інтеграції задля досягнення вищих економічних результатів чи забезпечення соціальної стабільності.

Одночасно з повною інтеграцією, яка виступає глибокими системним поєднанням агропромислового виробництва, існує й неповна, яка проявляється в деяких випадках. Неповна агропромислова інтеграція розвивається в тих випадках, коли суб'єкти інтеграції мають непрямі, опосередковані стосунки між собою (тим чи іншим чином здійснюється синтез сільського господарства і промисловості) та будь-якими суспільними явищами [4].

Загалом науковці виділяють два види інтеграції — горизонтальну та вертикальну. Горизонтальна інтеграція являє собою об'єднання підприємств однієї галузі сільського господарства або промисловості, яка виробляє однорідні види продукції або виконує однакові операції з її виробництва. Це якісно нова форма внутрішньогалузевого кооперування здебільшого однотипних підприємств і виробництв, яка забезпечує поглиблення спеціалізації окремих ланок єдиного технологічного ланцюга, або територіально інтегрованих процесів з метою збільшення і поліпшення якості продукції, зміцнення та стабілізації економічного становища, підвищення ефективності виробництва. В Україні широко відома практика кооперування виробників кормів з тваринницькими комплексами і фермами, дослідних установ, племзаводів, племрепродукторів з товарними господарствами тощо. Кооперування господарств значною мірою знижує виробничі витрати і є однією з найбільш сприятливих форм для виробництва конкурентоспроможної продукції.

В процесі горизонтальної інтеграції має місце укрупнення виробництва. Спостерігається взаємодія таких сфер як товаровиробника, кредитно-фінансова, продуктові ринки та ін. [8]. Горизонтальну інтеграцію можна поділити на: виробничу (співробітництво партнерів, розмежованих внутрішньогалузевим технологічним поділом праці та ін.), фінансова-кредитну (сприяння накопиченню вільних коштів її учасників та надання окремим із них кредитних послуг); освітньо-консультативну (об'єднання виробників з метою організації обміну досвідом роботи, освоєння прогресивних технологій, форм організацій та управління виробництвом, вивчення новітніх досягнень науки та стану продуктивних ринків), соціальну (основне завдання якої — задоволення соціальних потреб виробників).

Вертикальна інтеграція — це організація співпраці економічно і юридично самостійних підприємств та організацій, які в процесі відтворення на основі поділу праці здійснюють та організаційно поєднують різні стадії виробничого циклу: виробництво сировини, збереження, транспортування, обробка, переробка і торгівля готовими продуктами сільськогосподарського походження [10]. О. Тріффон сформував визначення вертикальної інтеграції як: «...спільне володіння або контроль однією компанією різних стадій виробництва або дистрибуції, де кожна з стадій виробляє продукцію, що може бути реалізована...» [11]. Вертикальна інтеграція є об'єднанням сільськогосподарських виробників, їх зусиль з метою просування у суміжні з сільськогосподарським виробництвом сфери діяльності для забезпечення контролю за рухом створеної у власному господарстві продукції й отримання від цього відповідного зиску [5].

Вертикальна інтеграція в свою чергу поділяється на: виробничу (поєднує підприємства-виробники сировини та переробні підприємства, що здійснюють виробництво продукції і її подальшу промислову переробку); маркетингову (передбачає збут виробленої продукції та постачання необхідними засобами виробництва); комплексну (поєднує обидва вказаних вище напрями) [2].

Деякі науковці [6] доповнюють цю класифікацію ще одним видом — змішана інтеграція. Прикладом змішаної інтеграції можна назвати організаційно-економічне об'єднання різнопрофільних виробництв і підприємств різних галузей. Ці підприємства не мають ні технічної, ні технологічної спільності по виробництву та збуту певного товару. Існують суперечливі думки щодо цього виду інтеграції, оскільки це може бути лише інвестування чи поглинання одним підприємством іншого, як напрям диверсифікації. Але в таких випадках можлива і інтеграція. І залежно від цілей це може бути холдинг, забезпечення продовольством заводу та ін. Таку інтеграцію ще можна назвати опосередкованою, оскільки вона може й не торкатися II сфери АПК.

Таким чином економічною основою агропромислової інтеграції є діалектична єдність двох взаємозв'язаних процесів: розподіл і кооперація праці.

Якщо порівняти горизонтальну та вертикальну інтеграцію між собою, то можна сказати, що організація вертикально побудованих об'єднань, на відміну від горизонтальних формувань, охоплює весь процес виробництва. При цьому досягається безперервність технологічного процесу на всіх етапах виробництва і збуту, наскрізний контроль за якістю продукції, підвищується ефективність виробництва [2].

При вертикальній інтеграції об'єднуються підприємства різних відомств і галузей, тобто проходить агропромислова інтеграція. Агропромислова інтеграція виробництва в нашій країні свідчить про подальший розвиток кооперації праці, підняття її на новий ступінь. Здійснюється обмін діяльністю працівників сільськогосподарських, промислових та інших підрозділів при єдиному управлінні, створюються умови для інтеграції праці. Вищою формою інтеграції є інтеграція на основі єдиного власника, проте у світі відпрацьована й виправдала себе контрактна форма [9].

На сучасному етапі можна виділити напрямки здійснення інтеграційних процесів:

1. Інтеграція сільськогосподарських підприємств з переробними, обслуговуючими, торговельними організаціями на акціонерних принципах з певною часткою акцій товаровиробників сировини у підприємств III сфери АПК. Однак, при монопольному становищі переробних підприємств, сільськогосподарські підприємства володіють, як правило, незначною часткою акцій, а тому мають незначну економічну вигоду, або її зовсім немає.

Останнім часом дискутується питання про забезпечення виробників сільськогосподарської сировини контрольним пакетом акцій. Однак при цьому слід мати на увазі, що придбання акцій додаткової емісії вимагає вільних фінансових ресурсів, яких немає у сільськогосподарських підприємств. А так як у відкритому АТ дозволяється вільний продаж акцій «третім» особам, то в умовах фінансової кризи окремі сільськогосподарські виробники можуть продати частину своїх акцій, що зумовить втрату ними їх контрольного пакета. З огляду на те, що управління виробництвом за допомогою контрольного пакета акцій забезпечується в інтересах його власника і нерідко на шкоду інтересам інших акціонерів, зміна його власника не знімає суперечностей між економічними інтересами сільськогосподарських і переробних підприємств, а лише призводить до зміни пріоритетів у системі цих інтересів. Практика аграрної реформи поки що не виявила ефективних механізмів управління окремими переробними підприємствами або їх групами за допомогою контрольного пакета акцій.

2. До вертикальної інтеграції залучають підприємства різних галузей АПК або однієї сфери з метою розвитку діяльності, яка ведеться в інших сферах АПК. Наприклад, об'єднання сільськогосподарських підприємств для створення переробних виробництв або торговельних структур, взаємодія кількох переробних підприємств для спільного виробництва сировини, інтеграція підприємств, що виробляють аграрну сировину, зі структурами, які здійснюють подальшу її переробку, зберігання та реалізацію тощо. Так А. В. Бурковська зазначає, що основною формою вертикальної інтеграції в АПК є агропромислове формування зі збереженням або втратою його учасниками статусу юридичної особи [1]. В ньому поєднуються інтереси сільськогосподарських товаровиробників і підприємств, що переробляють їхню продукцію й обслуговують аграрний сектор економіки (за рахунок установаження паритетних цін на продукцію, що виробляється учасниками інтегрованих формувань). Ми підтримуємо думку Н. В. Гладія, що у широкому розумінні поняття «агропромислова інтеграція» — це розвиток виробничих і економічних зв'язків між галузями й підприємствами агропромислового

комплексу, пов'язаних технологічно та орієнтованих на виробництво кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини [3]. Економічні відносини на всіх стадіях повинні бути взаємовигідними для партнерів, кожен з яких має одержувати рівновеликі прибутки на авансований у виробництво рівновеликий капітал.

3. Створення сільськогосподарськими підприємствами інтегрованих внутрішньогосподарських формувань: відкритих акціонерних товариств, агрофірм, спілок селян, асоціацій кооперативів та інших об'єднань, які діють в єдиному економічному просторі. В основу діяльності таких формувань покладено: виробництво сільськогосподарської продукції; її переробка; дрібнооптова та роздрібна торгівля; технологічні, транспортні, ремонтні й інші послуги; виготовлення промислових товарів повсякденного попиту тощо. Такі господарські формування за рахунок усунення посередників у переробці і реалізації кінцевої продукції, які привласнюють у зв'язку з неурегульованими ціновими механізмами частину прибутку товаровиробника, мають можливості відшкодувати свої витрати за рахунок власних коштів. Крім того, постійні протягом року грошові надходження за реалізовану продукцію, безпосередньо споживачеві дають змогу своєчасно придбати оборотні засоби, сплачувати заробітну плату і здійснювати багатосторонню підприємницьку діяльність за рахунок власних надходжень.

4. Висновки

1. Організаційно-економічний механізм здійснення інтеграційних процесів проявляється у перетворенні окремих, розрізнених, але і взаємопов'язаних, видів сільськогосподарської і промислової діяльності в єдине агропромислове виробництво, економічною передумовою якого є безперервність науково-технічного прогресу, ґрунтується на сукупності виробничих взаємовідносин і різною мірою проявляється й удосконалюється протягом усього розвитку суспільного виробництва.

2. Глибина інтеграції переробних підприємств з сільськими товаровиробниками залежить від того, які інтегровані механізми будуть введені в дію. У зв'язку з ускладненням відносин між виробниками аграрної продукції та переробними підприємствами, агропромислова інтеграція на основі посилення міжгосподарських зв'язків є ефективним напрямком оздоровлення товарного виробництва.

3. Ми дійшли висновку, що незалежно від вибору форми та визначення напрямку в процесі реалізації інтеграції:

- досягається органічне поєднання виробництва сільгоспсировини і її переробки в єдиній організаційно-виробничій структурі під єдиним управлінням;
- забезпечується цілісність технологічного ланцюга з виробництва кінцевих продуктів — готових продуктів харчування;
- зменшується залежність переробних підприємств від виробників сільгоспсировини,
- забезпечується реалізація принципу розподілу прибутку між членами інтегрованої системи пропорційно розміру їхньої економічної діяльності.

Література

1. Бурковська, А. В. Методичні аспекти оцінки ефективності маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств [Текст] / А. В. Бурковська // Економіка АПК. — 2005. — № 11. — С. 117–119.

2. Бурковська, А. В. Розвиток інтеграційних процесів як важлива умова формування ефективного ринку аграрної продукції [Текст] / А. В. Бурковська // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2005. — № 4. — С. 41–46.
3. Гладій, Н. В. Складові інтегрованих процесів в агропромисловому виробництві України [Текст] / Н. В. Гладій // Економіка АПК. — 2005. — № 3. — С. 25–27.
4. Дем'яненко, С. І. Економіка і організація агропромислових формувань [Текст] : навч. посіб. / С. І. Дем'яненко, М. Й. Хорунжий, О. Г. Боброва, П. В. Коваль; за заг. ред. С. І. Дем'яненка. — К.: КНЕУ, 2006. — 304 с.
5. Зіновчук, В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу [Текст] / В. В. Зіновчук. — 2-е вид., доп. і переробл. — К.: Логос, 2001. — 380 с.
6. Макаренко, П. Н. Развитие интеграции в агропромышленном производстве как одно из направлений аграрной политики [Текст] / П. Н. Макаренко, Л. Л. Мельник, А. М. Карпенко // Економіка АПК. — 2000. — № 8. — С. 52–55.
7. Пыркин, В. И. Интеграционные процессы в свеклосахарном комплексе Украины [Текст] / В. И. Пыркин // Сахарная свекла. — 1998. — № 5. — С. 2–8.
8. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва [Текст] : посіб. у питан. та відповід. / за ред. П. Т. Саблука. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — 532 с.
9. Саблук, П. Т. Обґрунтування та проект концепції адаптації управління аграрним підприємством до ринкових умов [Текст] / П. Т. Саблук, Ю. С. Коваленко. — К.: ІАЕ УААН, 2003. — 22 с.
10. Хорунжий, М. Й. Організація агропромислового комплексу [Текст] : навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. — К.: КНЕУ, 2003. — 74 с.
11. Triffon, R. Guides for Speculation the Vertical Integration of Agriculture with Allied Industries [Text] / R. Triffon // Journal of Farm Economics. — 1975. — № 41. — P. 734–746.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРОЦЕССОВ ИНТЕГРАЦИИ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

В статье представлены научные подходы к классификации видов интеграции. Определены и обобщены автором основные направления осуществления интеграционных процессов агропромышленного производства. Проанализированы преимущества и особенности видов интеграции как основы для выбора оптимального интеграционного объединения.

Ключевые слова: интеграция, вертикальная интеграция, горизонтальная интеграция, направления интеграционных процессов.

Кондратюк Анастасія Петрівна, аспірант, кафедра економічної теорії, Житомирський національний агроекологічний університет, Україна, e-mail: nastyakondratyuk@yandex.ru.

Кондратюк Анастасія Петрівна, аспірант, кафедра економічної теорії, Житомирський національний агроекологічний університет, Україна.

Kondratyuk Anastasija, Zhytomyr National Agroecological University, Ukraine, e-mail: nastyakondratyuk@yandex.ru